

Kültürlerarası Çeviri Kapsamında Oryantalizm Ve Öteki Kavramı

*Orientalism Within The Scope Of Intercultural Translation and The
Perception Of The Other*

İlyas Öztürk* -Turgut Gümüšoğlu**
Gökmen Gezer***

Öz

Edward Said, Oryantalizmi, Doğu-Batı arasında ontolojik ve epistemolojik karşıtlığa dayalı sistematik bir düşünce biçimi olarak tanımlamaktadır. Said, söylemlerini, "Şarkiyatçılık" isimli kitabında gerekçelendirmiş ve ardından oryantalizm kavramı ideolojik bir içerik kazanmıştır. Oryentalist bir bakış içerisinde beliren "öteki" algısı Batı'nın sömürge anlayışının gerekçelerinden biri olmuştur. Bunu oluşturmak için Batı çevirinin hem ideolojik hem de kültürel boyutlarından faydalanılmıştır. Bu yazı, öteki algısını, oryantalizm kapsamında ele almak ve kültürlerarası iletişim aracı çevirinin öteki algısının oluşturulmasındaki rolünü resmetmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, öteki, kültürlerarası iletişim, çeviri,

* Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü,
ozturk@sakarya.edu.tr

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü,
trgtgmsgl@gmail.com

*** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim ABD ggezer@gsu.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 5 Haziran 2018

Abstract

Edward Said defines orientalism as a dichotomy based upon ontological and epistemological differences between East and West. It is only after Said had provided justifications for his discourse in his book named "Orientalism" that the meaning of orientalism gained an ideological connotation. The looming concept of "the other" within the scope of an orientalist approach has been one of the motives behind the colonial mentality. To that end, the West is alleged to have drawn on the ideological and cultural dimensions of translation. This paper is to deal with the concept of "the other" from an orientalist viewpoint and to measure the extent to which how influential translational operations are in manipulating the process of bringing the other into being.

Key Words: Orientalism, the other, intercultural communication, translation

1. Giriş

Brezilyalı yazar ve eğitimci Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi (Pedagogy of the Oppressed)* adlı eserinde, ezilenin sesini duyuramadığı bir diyalog kurgusunu resmetmektedir (1970). Ezenin kurguladığı böyle bir diyalog içinde, kitaba göre, ezilen nitelik olarak daha aşağı hissettirilmekte ve kültürel ve psikolojik anlamda bilinçli bir ötekileştirme politikasına maruz bırakılmaktadır. Benzer ötekileştirme ve ötekini kullanma anlayışı XVIII. yüzyıl sanayi toplumu Avrupası'nda dünya tarihini Avrupa tarihine indirgeyen ve Batı'yı tek kültür olarak algılayan oryantalist yaklaşımlarda da sezilmektedir (Bulut, 2002:99). Edward Said, ötekileştirme işlemiyle Batı'nın, kendi *Hayali Doğu'sunu* icat etme gayretini taşıdığını ve sömürgeci anlayışını meşrulaştırılma ihtiyacını güttüğünü iddia etmektedir (Köse ve Küçük, 2015:118). Said'e göre oryantalizm, Doğu-Batı arasında ontolojik ve epistemolojik karşıtlığa dayalı bir düşünce biçimi geliştirmekte ve bunu kavramsallaştırmaktadır (Said, 2003: 12).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Doğu'ya ilişkin yapılan çalışmaları dile getirmek amacıyla kullanılan oryantalizm kavramı Avrupa sömürgeciliğini çağrıştırmamasından ötürü resmi olarak artık kullanılmamaktadır (Bulut, 2002:13). Sözlük anlamıyla *Doğubilimi* anlamına gelen ve Doğu'ya ilişkin yapılan çalışmaları dile getirmek amacıyla kullanılan bu kavram Latince *oriens* kelime kökünden türemiş ve XIX. yüzyıl içinde Doğu ülkelerinin din, dil, tarih ve medeniyetlerini araştıran bir bilim dalına dönüşmüştür (Germaner ve İnankur, 1989:9). Oryantalizm, Batı kökenli ve merkezli akademik araştırma alanlarının tümüne verilen ortak bir ad olarak pozitif bir içerik taşımaktayken Said'in kavramı kültürel liderliğin bir inşa aracı olarak görmesi ve sistemik bir düşünceye hizmet ettiği savını ortaya atmasıyla hem kavram hem de Doğu-Batı ilişkileri sorgulanmaya başlanmıştır (Said, 1998:12). Said'e göre Batı, öteki diye nitelendirdiği Doğu ile arasına bir sınır çizebilmek için, oryantalizmi bir proje olarak kullanmaktadır. Said oryantalistleri ise şöyle tanımlamaktadır:

“Şark hakkında yazan, ders veren ve Şark'ı anlatan herkes Şarkiyatçıdır.” (Said, 1998:2)

Oryantalizm üzerine söylemlerinin siyasi güç bağlamında bir anlam taşıdığını düşünen Edward Said, şarkiyatçılığın daha iyi anlaşılabilmesi için, siyasal, sosyolojik ve ideolojik temelli olguların ve sorunların Michel Foucault'ın bilgi-iktidar düalist yaklaşımı üzerinden incelenmesi gerektiğine inanmış ve Şarkiyatçılık (1978) kitabını bilginin ideolojik yüzünü göstermeye çalışarak kaleme almıştır. Foucault üretilen bilgiyi ve inşa edilecek yeni düzeni güç ilişkileri ekseninde değerlendirmekte ve nesnel bilginin sosyal hayatı şekillendirebileceğini ileri sürmektedir (Foucault, 1994:35). Benzer yaklaşım ve etki içinde Said, oryantalizm sözcüğünün toplumsal ve siyasal konumu işaret etmekte ve oryantalizmi, sömürgeci Batının oryantalist bilgiyle Doğu'ya egemen olma stratejisi olarak tanımlamaktadır. Said'in bu stratejiyi, Batı'nın sömürgeci yapılarının Doğu üzerinde kültürel bir güç uygulaması olarak yorumlamasıyla birlikte oryantalizm kavramı ve oryantalist bakış açısı politik ve ideolojik bir içerik kazanmış ve negatif çağrışımlara neden olmuştur (Bulut, 2012: 3).

Batı'nın Doğu'yu yönetme isteğine vurgu yapan *paradigma kurucu* bu eser, Batı'nın Doğu üzerinde, siyasi, ideolojik, sanatsal, eğitsel, bilimsel ve sosyolojik, kısaca her alanda, kendi *kültürel hegemonyasını* kurmak amacıyla olduğunun da altını çizmektedir. Bulut'a göre, Said'in bu eseriyle birlikte, Doğu'yu konu alan Batı kökenli söylemler üzerinde bir paradigma değişimi gözlemlenmiş ve eser post-yapısal incelemeler, edebiyat eleştirisi ve feminist kuram gibi alanlarda yöntem belirleyici bir rol oynar hale gelmiştir. Batılı Oryantalistler ve Doğulu akademisyenlerin açtıkları tartışmaların odağına oturtulan eser, dolayısıyla, bu iki dünyanın karşılaştırılmasına yönelik yürütülen kültürel çalışmalarda referans olarak alınmıştır (Bulut, 2002: 186-187). Örnek olarak, Bernard Lewis'in *The Question of Orientalism* (1982) ve John MacKenzie'nin *Orientalism: History, Theory and Arts* (1995) adlı incelemeleri, batının doğuya ait görsel sanatlar, mimari, müzik ve tiyatro eserlerinden ilham almış olduğu nosyonunu test etmektedirler. Bunların yanında Thierry Hentch, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı* (1996) adlı eserinde Oryantalist düşünceyi sorguladığı ve Rana Kabbani'nin *Avrupa'nın Doğu Söylenceleri: Tasarla ve Yönet* (1998)

isimli kitabında batılı gezginlerin önyargılı bakışlarıyla Doğu imgesini ülkelerine nasıl yansıttıklarını anlattığı görülmektedir.

Batı ile Doğu'nun bir anlamda ilk temasına sebep olan ve beraberinde bir takım siyasi ve ekonomik sonuçlar doğuran Haçlı Seferleri (Bulut, 2002: 44-50), kendi kültürel hegemonyasının temellerini atma çabasındaki Avrupa için, ötekiyle iletişim kurma adına bir fırsat olarak görülmekteydi. Said, böyle bir iletişim ve etkileşimin doğal akışı içerisinde, ticaret yanında kültür odaklı bir alış-veriş evresinin başladığından söz etmekte ve birer kültür taşıyıcıları olarak kabul edilen dilmaçların, takip eden bu alış-veriş sürecinin her evresinde, temel köprü ve anahtar görevini gördüklerini dile getirmektedir. Nitekim, bu süreç zarfında, ilk aşamada misyonerlik amaçlı olduğu gözlemlenen Doğu dillerini öğrenme eğiliminin zamanla filoloji çalışmalarına dönüştüğü ve daha sonra açılan üniversitelerle birlikte, oryantalist yaklaşımın, akademik sahaya taşındığı gözlemlenmiştir (a.e:125-128). Said, bu dönemi, tek taraflı bir aktarım ve yaymaya yönelik sömürge anlayışı olarak resmetmektedir. Başından sonuna çeviri eylemlerinin ışığında sürdürüldüğü varsayılan bu süreç, bir bakıma, çevirinin önemini ve etkisinin geçmişten günümüze değişmediğinin açık bir göstergesidir. Genel çerçevede, çeviri, Nedret Pınar Kuran'ın tanımıyla (1993:1), bir iletişim biçimi, kültürlerarası bir iletişim aracı ve aynı zamanda bir kültür ürünü olarak betimlenmektedir. Bu anlamda, öteki diye adlandırılan ile arada var olduğu ileri sürülen farklılıkların doğru sunulup okunması veya okun(a)maması yönelik zeminin hazırlaması bakımından önemli bir rol oynadığı açıktır. Diğer yandan, öteki ile araya konan mesafeyi ortadan kaldırmak veya arayışı daha da açmak olasılığı söz konusu olduğunda, çeviri etkinliğinin kültürel boyutunun yanında ideolojik ölçekli olduğundan ve iletişimi şekillendirebilme potansiyelinden ayrı ayrı söz edilebilir. Ancak bu yazı, öteki algısını, hem oryantalizm kapsamında hem de kültürlerarası iletişim aracı çevirinin etki alanı içinde değerlendirebilmek için kaleme alınmıştır. Yazının ilk bölümünde, öteki kavramı için sözlüklerde verilen bazı tanımlar yer alacak ve ne ifade ettiği üzerine sosyal bilimlerin belli başlı bilim dallarına ait literatürlerde sunulan bir takım genel saptamalar ayrıntılara

girmeden paylaşılacaktır. Yazının ikinci bölümü, G.F.W. Hegel'e ait *efendi-köle diyalektiği* felsefesiyle bütünleşmiş ötekileştirme kavramının oryantalist bakış içerisindeki yerinin sorgulanmasına ayrılmıştır. Bu sorgulama Said'in kitabının çizdiği çerçeve içinde sürdürülecektir. Üçüncü olarak, **kültürlerarası iletişim aracı çevirinin ötekileştirme sürecine etkisi**, Said'in tabiriyle, *kültürel alan uzmanlarının (the area specialists)* (Said 1998: 384) en rahat hareket ettikleri alanlardan biri olan sanat yoluyla gözlenecektir. Bu amaçla, örnek durum çalışması olarak David Belasco'nun *Madam Butterfly – A Tragedy of Japan* isimli tek perdelik oyunu (1900)¹ ele alınacak ve gerekçelendirilerek irdelenecektir. John Luther Long'a ait kitaba (1898) dayandırılarak sahnelenen bu eseri Giacomo Puccini üç perdelik bir opera (1904)² olarak uyarlamış ve daha sonra aynı eserin 1995 yılında sinema versiyonu çekilmiştir³. Başvurulacak kaynaklar başlıca Edward Said'in *Oryantalizm* eseri ve Yücel Bulut'un *Oryantalizmin Kısa Eleştirel Tarihi* isimli kitabı yanında oryantalist ve ötekileştirme üzerine yayınlanmış belli başlı makaleler olarak belirlenmiştir. Yazı, metin bütününde değinilen ve açıklanan kavramlar ışığında kişisel düşüncelerin ortaya konduğu sonuç bölümüyle sonlandırılacaktır.

2. Öteki Kavramı

Yazının bu bölümü, Sosyal Bilimler alanında öteki'ni tanımlayan, yorumlayan ve gerekçeleriyle açıklayan çalışmaların ve yazılı literatürün yüzeysel bir taramasına ayrılmıştır. İlk olarak, sözlük tanımlarına yer verilmiş daha sonra tanımların oluşturduğu algıların, ilgili disiplinlerdeki düşünür ve bilim adamları tarafından, hangi gerekçeler sunulmuş ve nasıl yayıldığına bakılmıştır.

2.1. Ötekinin Kimliği

Öteki'nin kimliği veya ne olduğu hakkında zihinde beliren biz-

1 http://www.columbia.edu/itc/music/NYCO/butterfly/images/belasco_sm.pdf

2 <https://sfopera.com/contentassets/265dbf48759c4e0c9dc81f34d6847ff7/butterflysource.pdf>

3 <https://www.imdb.com/title/tt0113731/>

den olmayana ait bir resim içinde öteki görünüşüyle, kültürüyle, inancıyla, diliyle, ırkıyla, cinsiyetiyle ya da politik görüşüyle *farklı* olanı temsil etmektedir. Öncelikle, farklılık / yabancılık temeline dayalı öte kelimesinden türemiş öteki sözcüğü Türkçe sözlüklerde *iki şeyden, konuşulmakta veya göz önünde tutulmakta olandan geride kalanı* olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun ilgili internet sayfasında yer verilen tanımında öteki'nin daha çok önemsizleştirme ve dışlanma gibi negatif çağrışımlarına yönlendirme yapılmaktadır: *zm. 1. Diğeri, öbürü: -. 2. sf. Sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan. 3. sf. Öbür, diğer. 4. sf. top. b. Mevcut kültürün içinde dışlanmış olan.*⁴ Aynı şekilde, İngilizce' de Oxford sözlüğü öteki kelimesinin karşılığını, ayrı, farklı, başka, karşı olarak vermektedir: [*pronoun*] (*the other*) *philosophy & sociology that which is distinct from, different from, or opposite to something or oneself.*⁵

Öteki'yi tanımlayan yukarıda verilen tanımlarda sıklıkla tekrar edilen ifade, öteki'nin farklılığı vurgusudur. Yoğunluk Dominique Schnapper, düzen bozucu olarak bir yaftalama gereci ya da toplumsal sorunların tek sebebi olarak görülme riskiyle eş tutmaktadır. Bu durum, Schnapper'in ifadeleriyle, öteki'nin ötelendiği / dışlandığı üzerine toplanmaktadır. İnsanın doğası gereği farklı olmasını, sosyolog iç çatışmaları çözümleyen, toplum içinde, öteki'ne karşı, birlik ve düzen sağlayan aynı zamanda bir savunma mekanizmasıdır (2005: 137). Schnapper'in öteki algısı dikkate alındığında, öteki'nde *ben*'in eksik halinin temsil edildiği yönünde bir yargı oluşmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda ortaya çıkan gerçek ya da sorun, öteki'nin kendisini tamamlamadan daha doğrusu aynı kültürde yaşadığı *ben*'le değer olarak eşitlenmeden, bir asimilasyon / entegrasyon işleminin gerçekleşmeyeceği şeklindedir. Sonuçta, bu düzen içinde olmadığı ya da o düzen içinde olması engellendiği için, farklı olan ne varsa öteki diye tanımlanmaktadır. Çeşitli bilim kollarının öteki kavramını ilgili alan gereği ele

4 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&tarama=kelime&guid=TDK.GTS.5acb6b20a9c8a2.2479340

5 <https://en.oxforddictionaries.com/definition/other>

aldıkları görülmektedir. Bu disiplinlerden Felsefe biliminde öteki kavramının kelimelerle sınırlanmadığı ancak felsefenin kendi diyalektiği içinde derinlemesine tartışıldığı görülmektedir. Günter Frankenberg, öteki için *başka bir ülkede doğmuş olan, sonradan gelen, devlete yabancı, vatansız, konuk, ait olmayan, mülteci ya da turisttir*, ifadelerini kullanmaktadır (İnce, 2011:181). Bu tanımın içerik olarak yetersiz ve belirsiz kabul edildiğine yönelik vurgu yapılırken, ötekinin taşıdığı anlamının ancak ötekine atfedilen yakıştırmaların ışığında açığa kavuşacağı ileri sürülmektedir. Bu yakıştırmaların tamamen ön yargıyla kurgulanmış olduğu ve öteki'nin öteki olmaya mecbur bırakılmasıyla ırkçılığa kadar uzanan tahrip edici bir sürecin başlatıldığının altı çizilmektedir.

Sosyolog ve filozof Zygmunt Bauman ile Emmanuel Levinas'ın ötekinin tanımı üzerine yaptıkları söylemler çarpıcı nitelikte bulunmaları sebebiyle bu yazıya dâhil edilmişlerdir. Bauman'a göre, modernite, pozitif bilim anlayışının kesinlik ilkesi gereği, tehdit unsuru gördüğü öteki, hiç tanımadığı halde, düşman olarak nitelendirmek zorunda kalmakta, yok saymakta ve yaşam hakkını elinden almaktadır (Kahraman, 2016:395). Levinas'a göre, öteki kavramı ve/veya ötekileştirme iktidar eksenli ve *benmerkezci* bir anlayışın ürünüdür (Avşar, 2004:26). Claude Levi Strauss gibi antropologlar öteki kavramını kültürel değerleri betimleme çalışmalarında kullanmışlar ve *ben'* in kendisini tanıma ve tanımlama sürecinde öteki'ye duyduğu gereksinime ve bu tanıma süreci sonunda olası bir kültür zenginliğine dikkat çekmişlerdir (Nar, 40). Buna örnek, Esra Özşuer'in 2012 yılında Avrasya İncelemeleri Dergisinde yayınlanmış *Türk Yunan İlişkilerinde "Biz" ve "Öteki" Önyarguların Dinamikleri* isimli makalesi gösterebilir. Özşuer, her iki ülkenin kendi ulusal kimliklerini oluşturabilmek için nasıl her mecrada birbirlerini öteki olarak kurguladıklarını örneklerle anlatmaktadır. Levi-Strauss, dil'in toplum anlamına geldiği söylerken (Koyuncu, 2011:257), *ben* ve öteki kurgusunda *gece-gündüz / yerli-yabancı* gibi dilde var olan karşıtlıklardan faydalanmış olması (Nar, a.e:38), Teun A. Van Dijk'in "*söylem yoluyla toplumsal denetim uygulaması*" retoriğinin bir örneği kabul edilebilir (2005). Bu bağlamda, Rabia Topkaya'nın *Dilin Aynasında Kültür: Humboldt*

Felsefesinde Dil – Kültür İlişkisi (2016) isimli makalesinde, insanın algısını barındıran ve de düşünce biçimini şekillendiren *dil*'in, ulusların kültürünü oluşturacak güçlü yapısına yönelik tespitler yer almaktadır. XX. yüzyıl felsefesinde kabul gören dünyanın dilin biçimlendirdiği şekliyle algılanıyor olduğu düşüncesi, özellikle Derrida ve Foucault'ın önderliğinde, dünyanın *anlatılarla* kavrandığı ve gerçekliğin bu anlatılarla inşa edildiği post-yapısal görüşe kaydırılmıştır (a.g.e:62). Bu anlayışa göre, gerçek dünya algısının dolayısıyla öteki hakkındaki düşüncenin doğrudan dille bağlantılı olduğu görülmektedir. Dil, kurgulayan bir araç olarak, oluşturduğu anlatılarla yalnızca ötekiye değil ötekiyle kurulacak ilişki üstüne düşünme yollarını da kurgulayacaktır. Bu amaçla ötekinin kurgulanması, Schnapper'e göre, iki yolla olmaktadır: ilkinde kültür ölçütleri kullanılarak ötekine değer biçilmekte ve ikinci yol olan evrenselcilik ilkesi yolunda, ötekini kendi kültüründe asimile etme siyasetinin izleri sürülmektedir - birincisinde ötekinin varlığına gösterilen tutum aşağılayıcıyken ikincisinde sömürgeci mantığı ağır basmaktadır (a.e:25-28).

Günün sonunda, yukarıda verilen tüm bu tanımlamalar ve tespitlerden bir çıkarım yapmak gerekirse, toplumun herhangi bir katmanında herhangi bir zaman aralığında başvurulacak bir ötekini kurgulama işinin ortaya çıktığı birincil durum, Özsüer'in makalesinde değindiği gibi (2012), öteki ile aradaki düşünce farkının saptanması ve ötekinin değerinin *ben*'in ölçütleriyle belirlenmesi olduğudur. İkincisiyse, ötekinin kültürünün yok edildiği ya da sindirildiği küreselleşmeden kaynaklanan paradoksal durumdur. Ancak, Schnapper'in, Tzevetan Todorov'dan yaptığı alıntı etnik merkezci yaklaşımların ürünü olan ötekiye olan algının her iki senaryo uygulamasında da aynı anlama geleceği kanısını vermektedir (2005:6): “ ... ötekilerden söz ettiğim ölçüde aslında hep kendimden söz ediyorum.” (Todorov,1982)

3. Oryantalizm ve Ötekileştirme

Tarihsel süreç içerisinde, oryantlizmi tanımlayan ilk ifadelerin, Doğu dünyasına yönelik akademik çalışmaların tümünü kapsayan bir tasvir niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu ilk olumlu tanım, oryantlistlerin ve Doğu'yu resimlerine konu eden ressamların

objektif bilim ve eserler ürettikleri doğrultusunda bir sav taşımaktadır (Resim 1) (Bulut, 2000:16-17). Ancak sonradan, misyonerlik faaliyetlerle ilişkilendirilen oryantalizm, bu kez olumsuz algı üreten yeni bir tanımlamanın içinde değerlendirilmek durumunda kalmıştır. Edward Said, bu yeni algının yönlendirdiği düşünce biçiminin, Doğu-Batı arasında ontolojik ve epistemolojik ayrıma işaret ettiğini dillendiren ve Oryantalizmi, Şark ve Garp arasında oluşturulmuş bu tür bir ayrıma dayalı bir düşünce biçimi olarak tanımlayan bir teorisyendir (1978:10). Kaynaklara göre tarihi kökeni Ortaçağ'a kadar uzanan oryantalist anlayış Batı'nın Doğu'yu ötekileştirmesine ve Doğu'nun öteki olarak algılanmasına yol açmıştır. Batı'da bu felsefe içinde kurgulanan Doğu bilgisinin temelinde sömürge anlayışının yattığına dikkat çekmek isteyenlerden biri olan, edebiyat profesörü Said, oryantalizmi kendi sözleriyle kısaca şöyle tanımlamaktadır:

"Oryantalizm, Avrupa'nın kendi Doğu fikridir." (2003:25)

Said, alanında paradigma değişimine yol açacak kadar (Bulut; 2002:20) çok ses getiren *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları* isimli eserini 1978 yılında kaleme almıştır. Yazara göre, Batı *biz* ve *onlar* ikiliği üzerinden kendine *kültürel* rakip gördüğü Doğu'yu ötekileştirmeyi kendisine misyon edinmiştir. Said ayrıca, iyi addedilen her ne varsa Batı'nın kendini onunla tanımladığını ve kavramın zıt yüzünü Doğu ile özdeşleştirdiğini ekleyerek devam etmektedir:

"Garp ile Şark arasındaki ilişki, bir iktidar, egemenlik ilişkisidir, derecesi değişen karmaşık bir hâkimiyet ilişkisidir." (Said, 2003:15)

Bu anlamda, öteki algısında Batı'nın belirleyiciliği, Doğu'yu tanıma-bilme isteğinden çok, Doğu'ya egemen olmak ve Doğu'yu yeniden yapılandırmak arzusuyla ilişkilendirmiştir. Yazar, oryantalizmin siyasi bir amaç güttüğünü ve emperyalizmin bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Said'e göre, Batı, bu siyasi amaç ekzeninde, kendini yüceltme, diğer yandan, ötekisi olmasını isteğiği Doğu'yu değersizleştirme çabası içine girmiştir. Said, daha fazlasını ileri sürerek, oryantalizmin, Doğu'ya ve özellikle İslam'a karşı olan saldırıları meşru kılabilmek için, Batı tarafından emperyalizme hizmet eden bir enstrüman olarak kullanıldığını söy-

lemektedir. Said bunu söylerken, oryantalizmin Doğu'ya karşı oluşturduğu önyargıyla sömürüye zemin hazırladığı düşüncesini paylaşmaktadır. Yine Said'in tespitleri çerçevesinde, Haçlı Seferleriyle başlayan ilk temasın siyasi, sonraki aşamaların kültürel hedefler taşıdığı açıktır: Napolyon'un 1798 Mısır Seferi'nin ardından oryantalizme, ikinci etapta, Doğu'ya şık ve özgürlük ulaştırma misyonun yüklenmesi bunun bir delili olarak gösterilebilir. Bu andan itibaren siyasi ve toplumsal her alanda yeni bir yapılanma içinde görülen Batı, kendi ölçütlerine uygun bir Doğu inşa etmeye, Said'in deyimiyile, *Doğu'yu Doğululaştırmaya* işte bu ideolojik yaklaşım içinde başlamıştır. Bu nedenle, filolojik ve kültürel araştırmaların Doğu'nun geriliğini Batı'nın yüceliğini kanıtlayacak şekilde tasnif edilmesi sömürünün kalıcılığına yönelik adımlardan biri olarak kabul edilebilir (Bulut, 2002: 124).

XIX. yüzyılın ortaları, Batı'nın Doğu hakkındaki görüşünü belirleyen tek unsurun emperyalizm olduğu aynı zamanda, Batı'nın ilimde, siyasette, iktisatta, edebiyatta, askeri ve kültürel sahalarında güçlendiği yıllar olarak bilinmektedir (Bulut, 2002:117). Tek evrenselliğin Avrupa Modeli olduğuna dünyaya dayatma çabası Batı'nın güç gösterilerinin yansıması olarak görülürken, Said'e göre, gücün yayılmasında etkili metot ve yöntemler geliştiren Batı, özellikle antropoloji ve dilbilim alanında yapılan oryantalist çalışmalar neticesinde, Doğu'nun bilinç dünyasını köklü değişikliklere uğratmıştır. Sömürülen Doğu'nun, ancak güce boyun eğmesi halinde varlığını sürdürebileceğine ikna edilmesi, yine oryantalizm yaklaşımı içinde izah edilebilecek bir durum gibi durmaktadır. Bu ruh hali, Doğu'nun yaşadığı zihin değişikliklerden biri sayılabilir. Said'in verdiği bir başka oryantalizm tanımı, oryantalizmi, Doğu ile sistematik bir şekilde ilgilenen düşünsel veya bilimsel uğraşlar bütünü olarak sunmaktadır. Sömürgelerin genişletilmesinde sunulan *uygarlaştırıyoruz* gibi gerekçelerin, toplum, dil, sanat, edebiyat, tarih, sosyoloji gibi kültürel mecraların üzerinden sunulması oryantalizmin ne denli bütüncül ve sistematik çalışma prensiplerine sahip olduğunun ispatı gibidir. Said, oryantalizmin, Doğu'yu tasarlamamanın ve pazarlamamanın bir diğer adı olduğuna inanmaktadır. Said için oryantalizm, sosyal bilimler, ekonomi, sanat, tarih

ve filoloji alanlarında üretilen söylemler bütünüdür. Bu nedenle, toplumsal, tarihsel ve kültürel bir varlık olan dil aynı zamanda düşünsel dışı vurumdur. Böyle bir mecrada *dil*, bu tanım bağlamında önemlidir ve *dil*' in bu sebepten, Hegel' in *köle-efendi* diyalektiğine ortam hazırlamış olduğuna değinilmesinde fayda vardır: Tarihsel bu diyalektik gereği, insan kendisi hakkındaki düşüncesini başkalarına kabul ettirebilmek için hedef olarak seçtiği *dünyayı* tasarladığı kendi düşünce dünyasına dönüőtürme eylemi içerisinde; bunun bir uzantısı olarak karşı tarafa iki tarafın da hayatta kalacağı bir savaş açılmaktadır (Bulut, 2002:23-24). Kendinden olmayanı olumsuz hale getirme pratiğine dayalı bu savaş sonucunda, kaybeden taraf sadece *diyalektik* olarak yok edilmekte ve kurgulu bir öteki oluşumu içerisinde kendi özerkliğini inkar ederek kendisine sunulan hayata katlanmak zorunda bırakılmaktadır - yani *köleleştirilmektedir*. Böylece *Köle*'nin var oluş anlamı, kazananın - yani *Efendi*'nin - korumacılığında yücelmekte ve Efendi'si nasıl görüyorsa Köle kendisini o biçimde görmektedir (Kojève, 1988:7-29). Bu varoluş sürecinde, *Efendi*, bir tezat olarak, kendisini gerçekleştirme ve tanı(t)ma fırsatını ancak *kölesiyle* kurduğu ilişki sayesinde yakalamış olacak ve Efendi Köleyi kendi terimleriyle anlatıp tanımlayarak kendinden uzaklaőtıracaktır (Bumin, 1988: 30-36). Ve nihayetinde, yabancılaőtırdığı - ötekileőtirdiđi nesnelere oluşan yeni bir düzen kurulmuş olacaktır. Olguların söylem dünyasına hakim olmasıyla kurulan bu yeni düzende, *dil*'in, dolayısıyla bir iletişim ve kültür ürünü olan çevirinin ideolojik boyutunun hayati bir rol oynamış olacağı yargısına varmak kaçınılmaz gözükmektedir. Çünkü anılar, edebi ve sanatsal eserlerden oluşan Doğu yazınının düşünsel temelleri, genel olarak, dil araştırmaları üzerine atılmıştır (Bulut, 2004:2). Üstelik olumsuz Doğu kurgusu işlenirken olguların söylem ve eylem dünyasına aktarılmasının en pratik yolunun ve yönteminin çeviri eylemi olduğú gözükmektedir. En geniş anlamda Batı literatüründen Batı'nın üstünlüğünü işleyen akademik çalışmaların çevirileri ve Batı'daki Doğu imgesinin oluşumuna katkı sağlayan Antoine Galland'ın *Binbir Gece Masalları / The Arabian Nights* gibi metinlerin Batı dillerine tercümeleeri hayali Doğu kurgusunu inşa eden külliyyatın önemli parçaları sayılmaktadır (Rodinson,1983:50). Bu noktada, bilgiye ulaşma arzusunun

ürettiği hareket sayesinde kendini tanımlamak ve bu düzende kendi konumunu görmek isteyen köle, ihtiyaç duyduğu bilgiye, yine efendinin bakış açısıyla kurgulanmış ve kendisinin kendi içi var ettiği hakikat ilişkisi içinde üretilen bilimsel ve sanat eserlerinin dışında erişemeyecektir. Oryantalizmin Doğu hakkındaki düşüncesinin resim sanatında ortaya konan eserler yoluyla anlaşılabilmesine ve en iyi bu açıdan değerlendirilebileceğine dair bir çalışma Semra Germaner ve Zeynep İnankur tarafından yayınlanmıştır (Çoruk, 2007:199-200). Bu tespit ışığında aşağıda XIX. yüzyıl İstanbul'unun oryantalist ressamların gözüyle yansıtıldığı ve aynı zamanda belge ve anılara dayanarak anlatıldığı *Oryantalistlerin İstanbul'u* isimli kitabının kapağı verilmektedir. Söz konusu kitap içerisinde resimlendirilen tarihsel olayların, batılı gezginlerin abartılı ve yanlı tutumlarıyla Oryantalist bir bakış açısı ile yorumlanıp sunulduğu söylenmektedir. Nitekim, oryantizmi, Doğu'ya hakim olmak için Batı'nın kurguladığı bir yol olarak betimleyen Said'e göre, *gerçek* Doğu imajı Batı'nın Doğu hakkındaki kendi fikirleriyle oluşturulmakta ve Batı için ne ifade ettiğine bakılarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan bu eser - *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Batı'nın Doğuya sahip olması yanında onu kendi tarih ve düşünce geleneğiyle nasıl tanımladığı ve iktidarın bilgiyi nasıl manipüle ederek sergilediği anlamında referans alınabilir.

Resim1: Oryantalistlerin İstanbul'u / *Constantinople and the Orientalists*⁶

6 Türkiye İş Bankası yayınları arasından çıkan ve Semra Germaner ile Zeynep İnankur tarafından hazırlanan *Oryantalistlerin İstanbul'u* 19. yüzyıl Osmanlı dönemine ait bir çalışmadır. 200 Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:IX. Sayı:

Öteki imgesinin ressamların fırçalarında önyargılı canlandırılmasının bir başka örneği XIX. yüzyıl Oryantalist sanatçılarında Ferdinand-Victor-Eugéne Delacroix'nun *Sardanapal'in Ölüümü / The Death of Sardanapalus* (1827) isimli tablosunda görölmektedir (Resim 2). Dönemin Avrupa'sının Osmanlı'ya bakış açısını konu alan eserin Edward Said'in Oryantalizm'i kaleme almasının ardında yatan düşünce yapısını belirleyen etmenlerden biri olduğu düşünölmektedir (Daşçı, 2005:61-78). Söz konusu tabloda, zorba olarak tasvir edilen Asurlu hükümdar Sardanapal, bastıramadığı bir isyan sonucunda esir düşmemek için mahiyetindeki insanları ve hayvanları beraberinde acımasızca ölüme götürmektedir. İngiliz yazar Lord Byron' ait hikayeye Delacroix hayal gücünü de katmış ve hiç ziyaret etmediği söylenen Şark'ı kendi imgesinde sunmayı tercih etmiştir (a.e:68).

Resim 2: Sardanapal'in Ölüümü / *The Death of Sardanapalus* (1827)⁷

Verilen örneklerden yapılacak çıkarıma göre, Batılı sanatçılar Doğu'yu öteki olarak yansıtabak her türlü konu, bilgi, yöntem ve keşfi gerçekte olmayan bir Doğu inşa etmek adına kullanmakta ve sanatın pek çok dalında eserler üretmektedirler. Bunu olumlu karşılayan, John M. MacKenzie ve Bernard Lewis gibi oryantalistler,

2, Aralık 2007.* www.iskulturyayinlari.com http://www.ismek.ist/tr/haber_detay.aspx?RegID=1612&c

7 Ferdinand-Victor-Eugéne Delacroix'nun *Sardanapal'in Ölüümü / The Death of Sardanapalus* (1827) <https://www.sanatabasla.com/2016/06/30/sardanapalusun-olumu-the-death-of-sardanapalus-delacroix/>

Doğu'nun dil, edebiyat, din, düşünce, sanat ve sosyal hayatının incelenmesi olarak gördükleri oryantalizmi, Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrımın bir işareti olarak görmekte ve çoğunlukla ressamların oluşturduğu bir nevi resim ekolüne benzetmektedirler (Bulut, 2004:5-6). Ancak, Foucault'un bilgi-iktidar düalizm savını analiz eden Said'in seviyesinden bakıldığında, oryantalist çalışmaların, akademik anlamı dışında, Batı'yı her türlü artı değere sahip olarak göstermek ve bin bir olumsuzluk içinde resmedilen Doğu'nun kurtulması için Batı tarafından yapılacak bütün müdahaleleri meşru kılmak gibi ideolojik bir misyonu olduğu ve bu doğrultuda hareket ettiği sonucu çıkmaktadır.

4. Kültürlerarası İletişim Aracı Çeviri ve Ötekileştirme

Doğa bilimleri için tasarlanan bilim üretme modellerinin XIX. yüzyıla kadar sosyal bilimlere de dayatılmasının arkasında yatan felsefeyi İsmail Hira bilimin ideolojik yüzü olarak görmektedir (2011:178). Sosyal Bilimler içinde evrenselci pozitivizm paradigmasıyla bilim yapan batı merkezli ötekileştiren anlayış Alman Romantiklerin tekilci söylem taşıyan kültür bilimi akımıyla terk edilirken (Yücel:127) gerçekleşecek paradigma değişimini Hira, aynı makalesinde, Wallerstein'in bakış açısıyla, toplumsal gerçeklerin kesin nedensellik bağına öngören evrensel yaklaşımlarla değerlendirilemeyeceğini belirterek gerekçelendirmektedir:

"... toplumsala ilişkin iddialar, belli bir toplumsal bağlamdan ve konjonktürden hareketle ortaya konmuştur. Wallerstein bu yönüyle de söz konusu sosyal bilimlerin oryantalist bir nitelik kazanmış olduklarına işaret etmektedir. Yani batılı sosyal bilimlerin ötekini tanımlama ve anlamlandırma iradesini ortaya koyması söz konusudur..." (Hira, 2011:178).

Evrenselcilik ve kültürel felsefe karşılığında yaşanan bu ayrışma Charles Percy Snow' a göre *iki kültür*' ün ayrışmasıdır ve antropolojik düzlemde ele alınmalıdır:

"Bir kutupta edebi entelektüeller, bunlar "entelektüel" sıfatını, onlardan başka kimse yokmuş gibi sadece kendilerinden bahsetmek için kullanmayı alışkanlık edinmişler. [...] öbüründe de öncelikle fizikçilerin temsil ettiği bilim adamları var." (Snow, 2005:92-93)

İki bilim geleneği arasında üretilen bu ötekileştiren söylemin bir benzerini Said, oryantalizm kitabında, Doğu'nun penceresinden tasvir etmektedir. İki kültür ayrışması aslında hep süre gelen Oryantalizm bilim anlayışının bir başka yansıması gibidir. Batı'nın yaptığı, Doğu'yu salt kültürel değerler düzleminde ayrıştırmak ve değer biçmek olarak özetlenebilir. Batı dile, inanca ve kültüre müdahalelerde bulunmuş ve ötekileőtirmeye vasıta olarak programladığı sistematik düşünce pratiğini uygulamaya sokmuştur. Ötekileştirme anlayışının Doğu için nasıl bir uygarlaőtırma projesine dönüőtürüdüđu ve Doğu'nun sömürgeleőtirilmesine nasıl zemin hazırlandığı kısaca şöyle toparlanabilir: Doğaya ve topluma egemen olma anlayışını yansıtan Foucault'ın söylem - bilgi - iktidar ilişkilerine dair tezi, Doğu üzerinde egemenlik kurmak isteyen Batı için yol gösterici bir nitelik arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda Batı, antropolojik ve arkeolojik seyahatler düzenlediği Doğu'da, kültür merkezli politikalar geliőtirir. Gittikçe yayılan Batı, siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda gücünü arttırır. Bu güçle birlikte tümelci bilim söylemleri geliőtirir ve dayatmacı bir anlayışla kendi bilim anlayışını kendi doğruları ölçüsünde mutlak doğru olarak Doğu'ya kabul ettirir. Bu doğrultuda, hayali Doğuyu çağrıőtıran imgeler roman, öykü, şiir, tiyatro oyunu, sinema eseri ve resim ürünlerine yerleőtirilerek Doğu'nun siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel çeşrelerine istenilen müdahale yapılır.

Tüm bu ötekileştirme ve asimile faaliyetlerinin, Doğu coğrafyasında yaşayan insanların bilinç dünyalarını hedef almakta olduğu savı, kitle iletişim araçlarının yardımıyla yürütölen böyle bir siyasetin olmazsa olmaz aktörü olan çeviri etkinliğini doğal olarak işaret etmektedir. TV-gazete gibi kültürel iletişim araçlarından sinema bu anlamda filolojik disiplinler içinde öteki olanı en iyi resmeden ve belki de en etkilisidir. Bu sebepten, yazının bu bölümünde, öncelikle çeviri işinin sosyo-kültürel bir olgu olduğunun hatırlatması yapılacak ve dolayısıyla bunun erek kültür ve toplum üstündeki etkisinden söz edilecektir. Daha sonra, Puccini'nin *Madam Butterfly* operasının sinema versiyonları çeviri olgusunun ötekileştirme sürecine etkisi bağlamında yorumlanacaktır. Metne yüklenen ideolojik işlevi sorgulamak adına, Amerikan uyarlama-

sından seçilen bir ifade, söylem düzeyinde, çeviri amaçlı metin çözümlemesi yöntemiyle kaynak-erek dil karşılaştırması yapılarak irdelenecektir.

Öncelikle çeviri eylemi, Çeviribilimin altını çizdiği gibi, kültürel bir eylem olması sebebiyle toplumun bir parçası yani insanla yürütülen bir süreçtir. Çevirmenlerden, çeviri edincinin temel unsurları kabul edilen dil edinci, kültür edinci ve aktarım edinci gibi meziyetlere sahip olmaları beklenmektedir (Eser, 2015:25). Çevirinin sosyolojik, ideolojik ve psikolojik boyutları çevirinin yorum gerektiren ve eleştiriye açık yanını ortaya koymaktadır. Çeviri ürününde ortaya çıkan estetiğin kültür olgusuna bağlı olarak göreceli bir değerlendirmesi yapılması çeviri işinin ayrı bir katmanına işaret etmektedir. Çeviri, hem sinema, edebiyat, tiyatro ve resim gibi güzel sanatların etkinliğinde ideoloji yüklenmeye açıktır, hem de siyasetin odak noktasında kalmayı başarabilmektedir.

Çeviri edimi diliçi - dildişi tüm unsurlarıyla tamamen insani ve kültürel bir faaliyettir. Bu sebepten hedefine her şeyden önce dış dünyayı koyması ve dünyayı tanımaktan öte dünyayı kendisi kılmak için gayret içinde olması veya bu yönde bir misyon yüklenmesi anlaşılabilir ve insana özgü bir tutum olarak kabul edilmektedir. İnsanı merkezine alarak düşünmede var olma ve dilde var olma sentezini gerçekleştirmiş çeviri edimi mekanik bir aktarım değil yaratıcı bir eylemdir (Yazıcı, 2005:15). Bireyin düşünme biçimini yansıtan dil aynı zamanda kültürel ve ideolojik öğeler içermektedir. Bunları iletiden soyutlama veya olduğu gibi aktarmaya yönelik bir kararın gerekliliği çevirinin bilişsel bir işlem olduğunu göstermektedir. Bu manada, çevirmenden, soyunduğu toplumsal görevler ve roller eşliğinde, üstlendiği çeviri işini gerçekleştirirken, yettiği kültür içindeki oluşumlara, toplumun diğer bireyleri gibi, kayıtsız kalması beklenmemektedir. Çünkü varsayılan çeviri edinci gereği, içinde yoğrulduğu kültürün var ettiği olgu ve söylemlerle sürekli bir etkileşim halinde olan çevirmen, maruz kalacağı düşünüldüğü başkalaşım ve değişim neticesinde, gerçek dünyaya dair kendi bakış açısını geliştirmektedir. Bu kültürel bakış açısının çeviri ürününe doğrudan etkisinin kaçınılmaz olduğu kabul edilirse, zincirleme olarak, erek kültür alıcısının da

kendi kültürü içinde bu çift yönlü reaksiyonun ortasında kalacağı açıktır. Bu nedenle, dil edincine sahip olması yanında iki kültür uzmanı sayılan çevirmen, taşıdığı iletişim uzmanı etiketiyle, öncelikle kültürler arası *iletişim köprüleri* kurma gayreti ve kimliğiyle tanınmaktadır. Kurduğu iletişim köprüsünün kendisine kazandırdığı haklı saygınlık, dramatik bir şekilde, her iki tarafa da yakın duruşundan kaynaklanan şüphe ve güvensizlik etkisiyle sorgulanabilmektedir. Bu sorgulama çeviribilim için bir araştırma nesnesidir ve çeviriye ilişkin her durumun, her düzeyde bilimsel olarak incelenebileceğini belirten Heidemarie Salevsky'in savında, sorun öbeklerinin çözümü ilgili bilim dallarıyla etkileşim içinde olmak bir nevi bir nevi zorunluluk haline getirmektedir (Salevsky, 2002: 76, Akt. Gündoğdu, 2014:207). Salevsky'e göre, bir çeviri metnin kodlanması ve çözümlenmesi aşamalarında karşılaşılabilecek sorunların çözümü için sadece filoloji, antropoloji, psikoloji, tarih, sosyoloji edimibilim ve göstergibilim gibi beşeri bilim dallarından değil fen bilimlerine ait birçok alandan sağlanan disiplinler arası bir işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Salevsky, 2011:7). Bir çeviri metin erek okur, dolayısıyla erek kültür üzerinde istenen etkiyi bırakabildiği oranda işlevini yerine getirmiş sayılmaktadır. Çeviriye ilişkin eylem kuramı gereği, bu süreç sonunda, ortaya işlevi alıcıya göre değişecek *translatum* denen yeni metin çıkmaktadır. Erek kültürde gerçekleşmesi tasarlanan algı değişikliğine yol açacak yabancı öğeler *translatum* adı verilen bu metin kanalıyla erek sosyal yapısına nüfuz etmektedir. Bu kurgu-öğelerin, ötekileştirme sürecine ne derece etkili olduğu aşağıda verilen bir örnek üzerinden değerlendirilebilir.

Gazete ve TV gibi kitle iletişim araçlarının yanı sıra edebi ve sanatsal kurguların da ötekileştirme politikasına hizmet etmek için defalarca kullanıldığı yeni bir bilgi olmamasına karşın, XX. yüzyıllarda birlikte sanat, kültürlerarası iletişimde belki de en hassas noktaya konumlandırılmıştır. David Belasco'nun *Madam Butterfly – A Tragedy of Japan* isimli tek perdelik İngilizce tiyatro eseri Said'in *Oryantalizm* eserinde vurguladığı *Doğu'nun kendini tanımlama yetisine sahip olmayışına* iyi bir örnek sunması sebebiyle bu yazıda tercih edilmiştir. Oyunun özeti şöyledir:

Nagasaki'de görevli Amerikalı deniz subayı Pinkerton, geyşa CioCio San (Madam Butterfly) ile evlenir. Japon yasalarına göre Pinkerton Cio Cio San'ı bırakabilme özgürlüğüne sahiptir. Cio Cio San Pinkerton'a büyük bir aşkla bağlıdır. Pinkerton ülkesi Amerika'ya döner. Terk edilse de Cio Cio San bağlılığından vazgeçmez. Cio Cio San 'ın tek tesellisi oğlu Keder'dir. Pinkerton oğlunu almak için Amerikalı karısıyla birlikte Nagasaki'ye gelir. Cio Cio San, oğlunun geleceği uğruna analık hakkından feragat eder ve hayatına son verir.

Madam Butterfly, Batı'nın Doğu görüşünü anlatan ve Said'in tespitlerine vurgular yapan *oryantalist bakış açısına örnek* bir eser niteliğindedir. Doğu efendisini bekleyen sadık bir köle olarak resmedilmektedir. Bir başka *Madam Butterfly* uyarlamasında (David Cronenberg, 1993⁸) Çinli bir kadın tarafından aldatılmış Batı'lı bir adamın hikayesi işlenmektedir. Hikâye değişik de olsa oryantalist temanın aynı kaldığı görülmektedir: Doğu korkulacak bir yerdir; Doğu güvenilmez olandır-Batı vefalı! Bu uyarlamalardan ilki Amerikan, diğeri Fransız oryantalist bakış açısını yansıtmaktadır. Hikâyeleri kurgulayanların asıl dayanak noktaları dilsel farklılıklar değil sergilenen farklı oryantalist yaklaşımlardır. Şöyle ki, *Madam Butterfly* çocuğun babası tarafından kendinden alınışı sırasında bir söylemde bulunmuştur. Öznel bir yorumla, bu dil söyleminin çeviri amaçlı metin çözümlemesi aşağıdaki gibi yapılabilir:

Madame Butterfly: They are his, all that is left of his moaneys. I shall need no more. Give them to him. I lig if you also say I sawry — no, no, no! glad — glad! I wish him that same happiness lig he wish for me . . . an' tell him . . . I shall be happy . . . mebby. Thang him . . . Miser B.F. Pik-ker-ton for also that kindness he have been unto me . . . an' permit me to thang you, augustness, for that same. . . You — you mos'bes' lucky girl in these whole worl' ...^{9- 10}

BAĞLAM -Pinkerton'ın Amerikalı eşiyle dönmüş, çocuğunu iste-

8 http://orig00.deviantart.net/8482/f/2008/037/7/1/oryantalizm_ve_madam_butterfly_by_svevo.html

9 http://etd.fcla.edu/CF/CFH0004716/Nieves_Adriana_V_201412_BM.pdf

10 http://www.columbia.edu/itc/music/NYCO/butterfly/images/belasco_sm.pdf

mektedir. Madam Butterfly hayal kırıklığı içindedir. Çocuğundan vaz geçmek istememektedir. Madam Butterfly cebindeki son 2 doları Pinkerton'ın yeni eşine bırakır ve artık paraya ihtiyacı olmadığını söyler ve konuşmaya devam eder:

Cio Cio San : *You—you mos' bes' lucky girl in these whole worl' ...*

Cio Cio San : *Siz dünyanın en şanslı insanı olmalısınız!*

Madam Butterfly'ın çocuğunu almaya gelmiş bir kimseyi dünyanın en şanslı insanı addetmesi, çocuğuna sahip olacağı için değil o kişiyi Batı'lı adamla evli kalacağı için şanslı gördüğü algısını vermektedir. Burada kurgulanan dil Madam Butterfly'ın dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu görüşe göre vurgulanan algı Batı'yı sevmenin yüceliği bağlamındadır. Cio Cio San, daha önce Japon Prensini evlenme teklifini reddetmiştir. Bu durum kendi ırkını değer olarak Batı'nın aőađısında görmesinden başka bir algı uyandırmamaktadır. Üstelik kendisini terk eden birini üç yıl beklemiştir (!) Burada teslim olmaya hazır, yerinde sayan ve fethedilmeyi bekleyen kısaca *köle-efendi* diyalektiğinin gereğini yerine getiren bir Doğu resmi çizilmektedir. Batı'ya çizilen rol ise tam tersidir: Batı karar merciidir, terk eder ama vefalıdır; sonuçta çocuğa sahip çıkmıştır (!)

Kaynak metinde kurgulanan dilsel kullanımda *you* sözcüğünün ikiletildiği ve bazı sözcük sonlarındaki seslerin düőtüđü gözden kaçmamaktadır. Buradan, Cio Cio San'ın konuşmasının aksanlı olduğu fikri çıkarılabilir. Yapılacak diğer tespitlerden biri de bağlamın şartlarına uygun olarak, Cio Cio San'ın heyecanlı, őaşkın, panik içinde olduğudur. Ereğ metinde ise bu şartları hatırlatacak unsurların sağlanmadığı görölmektedir. Cio Cio San'ın yaptığı nitelendirme yanlıőı (*these* çoğul zamiri ve tekil ismi *world*) İngilizcesinin Batı'ya layık olacak kadar mükemmel (!) olmadığı izlenimi vermek için kurgulandığı şeklinde yorumlanabilir. Diller arası sözdizimsel ve yapısal farklılık nedeniyle bu dil kullanımı ereğ metine yansıtılmamıştır. Cio Cio San'ın sarf etiği *girl* sözcüğü durumun ciddiyeti karşısında fazla masum kaldığı izlenimi uyandırmaktadır. Ancak Pinkerton'ın Amerikalı eşinin yaşı hakkında kesin olmasa da bir bilgi vermektedir. Ereğ metinde ise sözcüğe cinsiyeti kaybettirilmiş ve yerine nötr bir unvan seçilmiştir.

Resim 3: Puccini'nin *Madama Buterfly* operası ¹¹

Çeviriye olan ihtiyacı doğuran ve canlı tutan dil-kültür organik ortaklığının biçimlendirdiği kültürel yönelimler *Madama Buterfly* adlı İngilizce kaleme alınmış bu eserde geleneklerine sırt çeviren bir karakterde kendini göstermektedir. Bu şartlarda olası bir çeviri görevinden beklenti, baskın dilin kurduğu kültürel hegemonya etkisinde gerçekleşmesi yönünde olacaktır. Aynı beklenti sonucunda, *Cio Cio San*, orijinal metinde olduğu gibi, dilsel ve kendine özgü kültürel öğelerinden arındırılmış olarak çeviri metinde yeniden kurgulanacaktır. Kültürler arası iletişim aracı olma işlevini Luther, Goethe ve Humbolt'dan beri yerine getirmekte olan çeviri eylemi, kültürlerin karşılıklı etkileşimi çerçevesinde farklılıkları ortaya koyarken, farklıların düşünülenden daha aşılmaz olduğu gerekçesiyle *Cio Cio San*'ı ötekileştiren / asimile eden bir rol oynayacağı kaçınılmaz gözükmektedir. Kültürün, çeviri açısından başa çıkmazı güç olan göreceli ve soyut farklılıklar ortaya koyması bu krizi bir yandan derinleştirmekte diğer yandan kültürlerin çevrilebilirliği tartışmasını gündeme getirmektedir (Iser, 1996 : 295)

5. Sonuç

Edward Said, *Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu fikridir*, (2003:25) diyerek Oryantalizm tanımını yeniden yapmaktadır. Said'in eserine göre, özetle, oryantalizm, sosyal ve kültürel hayatın her alanını filolojik metinlerin yardımıyla dolduran sistematik bir düşüncenin ürünüdür. Böyle bir zihniyetin yansıması olan Oryantalist bakış açısı Doğu' uyu hep bir öteki olarak gören ve öyle muamele edil-

11 <http://paulthomasonwriter.com/puccini-madama-butterfly/>

mesini kabul görür bir algıya dönüőtürmüş entelektüel bir yaklaşımdır. Batı, Doğu üzerinde kurmaya çalıştığı siyasi ve kültürel hegemonyasının temellerini Doğu ile sağladığı iletişim sayesinde atmıştır. İlk etapta, ağırlıkla kılıçların gölgesinde sürdürülen iletişim, sonraki bölümde entelektüel sahaya aktarıldığında, kültürlerarası iletişim aracı olarak çeviri etkinliğine bürünmüştür. Bu durumun, çevirinin değerini ortaya çıkardığı kadar önemli bir farkındalığı beraberinde getirmiştir: O farkındalık, çeviri etkinliğinin ideolojik boyutudur. Çevirinin ideoloji düzleminde, bir söylem biçimi olarak şarkiyatçılık batı kültürünün bir parçası haline gelmiş ve işaret ettiği ontolojik ve epistemolojik ayırım sanat ve edebiyat eserlerinde tekrar tekrar yer verilen imgelerle sürdürülebilir bir anlam bütünlüğüne dönüşmüştür. Kültürlerarası gerçekleşen bu anlamsal etkileşimler, geliştirilen çeviri politikaları yardımıyla dini, sosyal, askeri, bilimsel ve ekonomik alanlara aktarılmış ve toplumların *metamorfoza* uğramalarına yol açmışlardır. Toplum bünyesinde yaşanan bu denli köklü düşünsel ve yapısal değişimde çevirinin ve çevirmenin kültür planlayıcıları olarak oynadığı rol, Said'in Şark'ın yeniden yapılandırılma sürecini kast ederek dikkat çekmeye çalıştığı, düşünce biçimi- kültürel yapı ve iktidar ilişkisinin bir nevi izdüşümüdür. 1980'lerden itibaren, kültürel, ekonomik, ideolojik ve politik bir yaklaşımla ele alınmaya başlayan çeviri eylemini (Venuti, 1995:17-19) Nietzsche, bir *istila* yöntemine benzetirken (Baker 1998: 242) Rosemary Arrojo, çevirinin imkansızlığının kabul edildiği her koşulda, çeviri bir saldırı ve/veya bir sınır ihlali olarak tanınacaktır şeklinde metaforik bir görüş paylaşmaktadır (1995: 26-27). Post-modern kuramlar çerçevesinde, kültürel ve ideolojik hegemonya bağlamına uygun çeviri stratejileri geliştirilmekte (Baker 2006) ve *esir* alınan anlam üzerinden erek kültürün düşünce tarzında hedeflenen etkinin toplumun her katmanına nüfuz etmesi sağlanmaktadır (Stolze, 2013: 165, Akt. Ersoy, 2014:123). Said'in işaret ettiği, kültürel alan uzmanlarının bundan sonra devreye girmesi, çevirinin kültür planlamadaki potansiyelinin fark edilmesiyle ilişkilendirilebilir. Batı'nın *bilgi-iktidar* ekseninde giderek artan gücü Doğu'nun daha çok sömürülmesine neden olmuş ve Batı bu gücü sayesinde Doğu'yu kendi ölçütleriyle tanımlama ve değerlendirme hakkını

elde etmiştir. Bunun paralelinde, çeviri etkinliğinin de desteğiyle, öteki kurgusu üstüne inşa edeceği yeni bir Doğu yapılandırma projesine kalkışmıştır. Bu proje yoluyla, postyapısal düşünce ürünü olan ontolojik ve epistemolojik karşıtlıkların şekillendiği ideolojik platformda, öteki hakkında yalnızca bilgi verilmiş söylem yoluyla öteki adeta baştan inşa edilmiştir (Rumelili, 2004:27-47).

Sonuç olarak, kültürlerarası bir iletişim aracı olan çeviri üstlendiği kültür planlayıcısı rolüyle öteki algısını kurgulayacak yeterliliğe sahiptir. Bu yüzdendir ki sosyal bilimler ve kültürel disiplinler içinde öteki algısı üretecek projelerin en önemli ayağı olarak çeviri görülmektedir. Tasarlanmış tüm filolojik metin ve söylemlerin oluşturulma ve algılanma sürecinde çeviri etkin bir rol oynamaktadır. Haliyle, *ben* ve öteki diyalektiğini kapsayan *iki kültür* arasındaki ideolojik engeli inşa etme sürecindeki etkisi ve yaptırımı yadsınmamaktadır. Bununla beraber, bu engelin kaldırılmasını sağlayacak çözüm yollarının çevirinin kendisinden geçtiğini de fazlasıyla hissettirmektedir.

Kaynakça

- Arrojo, R. (1995). *Snell-Hornby, M., John, Z. ve Kaidl, K. (Yay.haz.) Translation as intercultural communication: selected papers from the est congress içinde (21-31)*. Benjamins Publishing Company. Prague.
- Avşar, Ş.A. (2004) Egocentrism and violence: a critique of democratic peace theory. (Yüksek lisans tezi. Bilkent Üniversitesi. Ankara). Erişim adresi (9 Nisan2018): <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0002758.pdf>
- Baker, M. (1988). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Baker, M. ve Malmkjaer, K. (Yay.haz.). Routledge. London ve Newyork.
- Baker, M. (2006). *Translation and conflict: a narrative account*. London. Routledge. Erişim adresi (23 Şubat 018): <https://www.ut.edu.sa/documents/182223/5072461/Translation+and+Conflict-A+Narrative+Account.pdf/d7b06014-c96e-4f14-bf83-770bfae15c96>
- Balibarr, E. (2007). *Irk ulus sınıf*. Ökten, N.(Çev.). İstanbul: Metis Yay.4.
- Bassnett, S. ve Lefevere A. (Yay.haz.). (1990). *Translation, history and culture*. Londra.
- Bulut, A. (2008) *Basından örneklerle çeviride ideoloji- ideolojik çeviri*. İstanbul. Metis Yay.
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin kısa tarihi*. İstanbul. Küre Yayınları.
- Bumin, T. (1988) Hegel’de köle-efendi diyalektiği üzerine notlar. *Defter içinde (30-36)*. 6.
- Metis Y. Bal, M. (2015). Çağdaş dünyada iki kültür kültürsüzlüğü-nü aşmak. ETHOS: Felsefe ve toplumsal bilimlerde diyaloglar (ETHOS: Dialogues in Philosophy and Social Sciences) içinde (49-86). 8(2). ISSN 1309-1328. Erişim adresi (9 Temmuz 2018): <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/Mtn-Snow1.pdf>
- Çetinkaya, B. A. (2009). Batı’daki ‘sürgün’ doğulu / yabancı edward said’in gözüyle oryantalizm - ‘öteki’nin tanımlanması. *Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi*. Issn:1308-9633. 1.

- Çoruk, Ş. A. (2007). Oryantalizm üzerine notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi içinde*. 9 (2). Erişim adresi (9 Temmuz 2018):<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867237.pdf>
- Daşçı, S. (2005). *Delacroix'nun* fırçasından Osmanlılar. *Sanat tarihi dergisi içinde* (61-78). 14 (1). Erişim adresi (9 Temmuz 2018): <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/152336>
- Ersoy, H. ve Erkurt, G. E. (2014) Kültür planlayıcısı olarak çevirmen ve çevirinin erek kültür / toplum sosyal değişimlere etkisi ve bu bağlamda geliştirilmesi gereken devlet politikaları. *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi içinde*. 7 (33). Erişim adresi (9 Temmuz 2018):http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi33_pdf/1dil_edebiyat/ersoy_huseyin_vd.pdf
- Eruz, S. E. (2008). *Akademik çeviri eğitimi*. çeviri amaçlı metin çözümlemesi. İstanbul. Metis Yayınları.
- Eser, O. (2015). *Çeviribilimde edinç araştırmaları*. Ankara. Anı Yayınları.
- Foucault, M.(1994). İktidarın gözü: seçme yazılar -4 (3).İstanbul. Ayrıntı Yayınları:383. (2012). I. Ergüden (Çev.) Gallimard 1994 basımından çevrilmiştir.
- Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Hattatoğlu, D ve Özbek, E. (Çev.). Ayrıntı Yayınları.33. İstanbul.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- Gündoğdu, M. (2004). Çeviribilimde yöntem sorunu. Öztürk, İ. (Yay. haz.): *International esÜbersetzung symposium -Übersetzung- und Übersetzer probleme (uluslararası çeviri sempozyumu - günümüzde çeviri ve çevirmen sorunları) içinde* (204–212). 11–12. 10.2004. Sakarya Üniversitesi. Sakarya. Erişim adresi (9 Temmuz 2018):<https://core.ac.uk/download/pdf/14524579.pdf>
- Hira, İ. (2011). Wallerstein: Sosyal bilimlerde yeni bir paradigma ihtiyacı. *The journal of the knowledge economy and knowledge management (bilgi ekonomisi ve yönetimi dergisi) içinde* (177-190). 6 (1). Erişim adresi (9 Temmuz 2018):<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/beyder/article/view/5000098738>

- Hentch, T. (1996). *Hayali doğu: batı'nın akdenizli doğu'ya politik bakışı*. Bora, A. (Çev.) İstanbul. Metis Y.
- İnce, H.O. (2011). *Almanya'da farklı olmak: entegrasyon ve hoşgörü kavramına eleştirel bir bakış*. Bilig. 58. 173-202. Erişim adresi (09 Nisan 2018): <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2526-published.pdf>
- Kabbani R. (1998). *Avrupa'nın doğu söylenceleri: tasarla ve yönet*. Kaya, P. ve Doğramacı, G. (Çev.) İstanbul. Yayınevi Yay.
- Kahraman, F. (2016). Zygmunt bauman'da toplum ve toplumsal düzen kavramsallaştırması. *Karabük üniversitesi sosyalbilimler enstitüsü dergisi* içinde (395-404). 6(2). Erişim adresi (9 Nisan 2018): http://joiss.karabuk.edu.tr/Makaleler/1876484289_6.%20Fatih%20KahramanYrd.%20Do%C3%A7.pdf.
- Karataş, C. (2014). Emperyalizm bağlamında oryantalizm kavramına bir bakış. *Turkish studies –international periodical for the languages, literature and history of turkish or turkic*. 9 (5). 1269-1277. Ankara.
- Kojeve, A. (1988). Köle-efendi diyalektiği. Bumin, T. (Çev.). *Defter* içinde (7-29).6. Metis Y.
- Koyuncu, A. (2011). Levi-stratuss yapısalcılığı - levi-strauss's structuralism. *Selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi* içinde (254-261). 26. Erişim adresi (9 Temmuz 2018):<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/167/151>
- Köse, M. ve Küçük, M. (2015). Oryantalizm ve “öteki” algısı / orientalism and perception “the other”. *Sosyal ve kültürel araştırmalar dergisi (The journal of social and cultural studies)* içinde (107-127). 1 (1.) Erişim adresi (9 Temmuz 2018): <http://dergi-park.gov.tr/download/article-file/197543>
- Kuran, N. P. (1993). *Kültürlerarası iletişim aracı olarak çeviri*. İstanbul. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- MacKenzie, J. (1995) *Orientalism: history, theory and the arts*. Manchester University Press.
- Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık kavramına antropolojik bir yaklaşım: levi-strauss ve yapısalcılık. *Ankara üniversitesi dil ve tarih*

- coğrafya fakültesi antropoloji dergisi* içinde (29-46). Erişim adresi (9 Temmuz 2018):<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1906/20010.pdf>
- Nieves, A. (2014). *Madama butterfly: the mythology or how imperialism and the patriarchy crushed butterfly/swings*. Erişim adresi (5 Nisan 2018) <http://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2678&context=honorstheses1990-2015>
- Özçalık, S. (2008). Ötekileşme ve işlevleri. Erişim adresi (5 Nisan 2018):<http://doczz.biz.tr/doc/32161/%C3%B6tekile%C5%9Fme-ve-i%C5%87%C5%9Flevleri>
- Özsüer, E. (2012). Türk-Yunan ilişkilerinde biz ve öteki önyargularının dinamikleri. *Avrasya incelemeleri dergisi* içinde (269-309). Avid. 1 (2).
- Puccini, G., Illica, L. ve Giacosa, G. (1993). *Madama butterfly*. New York. NY. Dover Publications.
- Rumelili, B. (2004). Constructing identity and relating it to difference: understanding the eu's mode of differentiation. *Review of International Studies* içinde (27-47). 30 (1). Erişim adresi (9 Temmuz 2018): https://www.jstor.org/stable/20097897?readnow=1&seq=4#page_scan_tab_contents
- Rodinson, M. (1983). *Batı'yı büyüleyen İslam*. Meriç, C. (Çev.) Pınar Yay. İstanbul.
- Said, E.W. (1998). *Oryantalizm*. Uzel, N. (Çev.). İstanbul. İrfan Yayınları.
- Said, E. W. (2005). *Şarkiyatçılık*. Ülner, B. (Çev.) İstanbul. Metis Yayınları.
- Said, E.W. (1978). *Orientalism*. Routledge. London. Erişim adresi (9 Temmuz 2018): https://sites.evergreen.edu/politicalshakespeares/wpcontent/uploads/sites/33/2014/12/Said_full.pdf
- Schnapper, D. (2005). *Öteki ile ilişki / sosyoloji düşüncesinin özünde*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Salevsky, H. ve Müller, I. (2011) *Translation as systemic interaction: a new perspective and a new methodology*. Frank & Time. Berlin. Erişim adresi (9 Temmuz 2018): <https://books.google.com>.

tr/books?id=cEhyypBrkZgC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false

Snow, C, P. (2010). İki kültür. Birkan, T. (Çev.) Tübitak popüler bilim kitapları. Ankara.

Stolze, R. (2013). Çeviri Kuramları Giriş. Durukan, E. (Çev.). İstanbul. Değişim Yayınları.

Topkaya, R. (2016). Dilin aynasında kültür: humboldt felsefesinde dil – kültür ilişkisi. *ViraVerita E-Dergi* içinde (59-71). 4. (ISSN: 2149-3081). Erişim adresi (9 Temmuz 2018): <https://viraverita.org/sites/default/files/edergi-yazilari/dilin-aynasinda-kultur-humboldt-felsefesinde-dil-kultur-iliskisi.pdf>

Todorov, T. (1982). *The conquest of america. the question of the other*. Paris, Seuil. University of Oklahoma Press. Erişim adresi (9 Temmuz 2018): https://books.google.com.tr/books?id=LrcX-UKNdBEC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Van Dijk, T. A. (2005). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. *Medya, iktidar, ideoloji*. Küçük, M. (Yay. haz.) *Bilim ve sanat yayınları* içinde (315-376). Ankara.

Wolfgang, I. (1996). *The translatability of cultures: figurations of the space between*. Stanford University Press.

Yazıcı, M. (2005). Çeviri bilimin temel kavram ve kuramları. İstanbul. Multilingual.

Yücel, F. (2007). Çevirinin tarihi. İstanbul. Çeviribilim Yayınları.

İnternet

<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0002758.pdf>

<https://www.ut.edu.sa/documents/182223/5072461/Translation+and+Conflict-A+Narrative+Account.pdf/d7b06014-c96e-4f14-bf83-770bfae15c96>

<http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/Mtn-Snow1.pdf>

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867237.pdf>

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/152336>

- http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi33_pdf/1dil_edebiyat/ersoy_huseyin_vd.pdf
- <https://core.ac.uk/download/pdf/14524579.pdf>
- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/beyder/article/view/5000098738>
- <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2526-published.pdf>
- http://joiss.karabuk.edu.tr/Makaleler/1876484289_6.%20Fatih%20KahramanYrd.%20Do%C3%A7.pdf
- <http://dergisosyabil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/167/151>
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/197543>
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1906/20010.pdf>
- <http://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2678&context=honorsthesis1990-2015>
- <http://doczz.biz.tr/doc/32161/%C3%B6tekile%C5%9Fme-ve-i%CC%87%C5%9Flevleri>
- https://www.jstor.org/stable/20097897?read-now=1&seq=4#page_scan_tab_contents
- https://sites.evergreen.edu/politicalshakespeares/wpcontent/uploads/sites/33/2014/12/Said_full.pdf
- <https://books.google.com.tr/books?id=cEhyypBrkZgC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>
- <https://viraverita.org/sites/default/files/edergi-yazilari/dilin-aynasinda-kultur-humboldt-felsefesinde-dil-kultur-iliskisi.pdf>
- https://books.google.com.tr/books?id=LrcX-UKNdBEC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false